

~ Ornitonimi u hrvatskim i makedonskim crkvenoslavenskim tekstovima

U radu su razrađeni ornitonimi u crkvenoslavenskome jeziku hrvatske i makedonske redakcije, i to na temelju korpusa iz *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* i *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika makedonske redakcije*.¹⁵⁸ Na temelju bogate građe zaključeno je da je i u jednoj i u drugoj redakciji najveći broj leksema slavenskoga porijekla, dok je manji broj posuđenica, odnosno grecizama i romanizama. Većina je ornitonima posvjedočena u biblijskim tekstovima, dok je znatno manje onih koji se pojavljuju u nebiblijskim tekstovima. Međutim, oni su iznimno zanimljivi i vrijedni za povijesni rječnik životinjskoga nazivlja i u hrvatskome i u makedonskome jeziku.

Posebna je pozornost posvećena leksičkim slojevima, sinonimima te simbolici pojedinih ptica. Pregled ornitonima u dvjema crkvenoslavenskim redakcijama omogućuje ukazivanje na specifičnosti, ali i zajedničke karakteristike svake redakcije, a time i usporedbu ovoga leksičkog segmenta s drugim slavenskim redakcijama.

Ključne riječi: hrvatski crkvenoslavenski jezik, makedonski crkvenoslavenski jezik, leksik, ornitonimi, grecizmi, romanizmi

UVOD

Leksik iz područja životinjskoga svijeta temeljni je leksički fond svakoga jezika pa stoga privlači pozornost istraživača sa suvremenoga i povijesnoga gledišta. U hrvatskim su i

¹⁵⁸ U analizi su obuhvaćeni hrvatski crkvenoslavenski tekstovi koji su poslužili kao izvor za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (tekstovi od 11. do 17. stoljeća) i makedonski crkvenoslavenski tekstovi ekscerpirani za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika makedonske redakcije* (tekstovi od 11. do 16. stoljeća), kao i odgovarajuće kratice rukopisa iz istih izvora. Pregled zastupljenih leksema u dvama korpusima omogućava uočavanje sličnosti, ali i specifičnosti karakterističnih za svaku redakciju koje su vjerojatno rezultat različite žanrovske pripadnosti pojedinih rukopisa, što se potvrđuje i popisom ornitonima staroslavenskoga jezika, primjerice u *Miklošičevu rječniku*. To je prvi rječnik crkvenoslavenskoga jezika objavljen 1850. godine pod naslovom *Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti*, poznatiji po drugom prerađenom i dopunjenom izdanju iz 1862. – 1865. Rječnik je koncipiran kao rječnik staroslavenskoga jezika, čime se podrazumijeva najstariji književni slavenski jezik u svim vremenima i prostorima od početka do kraja njegove uporabe, tj. od 10. do 18. stoljeća. Stoga je to jedinstven crkvenoslavenski rječnik koji obrađuje leksik različitih redakcija crkvenoslavenskoga jezika. U izvorima se nalazi veći broj hrvatskoglagoljskih rukopisa te najznačajniji makedonski crkvenoslavenski (Makarijoska 2016: 323), kao i primjeri iz drugih redakcija koji obogaćuju spoznaje o obrađenom leksičkom fondu, posebice o sinonimiji. Uočavanje pojedinih razvojnih tendencija zajedničkih za cijelu crkvenoslavensku pismenost omogućava *Slovník jazyka staroslověnského* (1958. – 1997.) koji leksikografski obrađuje rječnički fond ćirilometodske pismenosti od njezina najstarijega razdoblja.

makedonskim crkvenoslavenskim tekstovima posvjedočeni animalistički leksemi koji čine bogatstvo zoonimskoga leksika i svjedoče o njihovoj upotrebi kroz stoljeća. Međutim, pri raščlambi ove građe nailazimo na niz poteškoća, i to ponajprije kod proučavanja značenja koje je jedan od najsloženijih problema lingvistike. To posebice dolazi do izražaja u leksičkoj semantici u povijesnoj perspektivi jer se tada problemi višestruko umnažaju. Pri opisivanju značenja u leksičko-povijesnoj semantici ne raspolazemo značenjem – poznat nam je samo znak, dok se značenje mora odrediti. Pri tome treba spomenuti da za određivanje značenja primjerice staroslavenskoga jezika pomažu grčki (i latinski) paralelni tekstovi, kontekst i glosiranje (Marti 1994: 23). To se odnosi i na zoonime u hrvatskim i makedonskim srednjovjekovnim tekstovima kod kojih je katkad gotovo nemoguće posve precizno odrediti rod ili vrstu životinje jer terminologija kojom su se služili srednjovjekovni pisci i prevoditelji nije posve jasna. Osim toga, neki su zoonimi danas posve nepoznati. Primjerice, za imenovanje određene ptice, npr. ‘vrabac’ ili ‘kokoš’ pojavljuje se neadekvatan prijevod *ptica*, a opći naziv za vrstu – *ptica* nalazimo i u značenju ‘gavran’.¹⁵⁹ Katkad su naši prevoditelji prevodili jednu te istu latinsku riječ dvjema različitim slavenskim, npr. za lat. *corvus* u hrvatskoglagoljskim tekstovima nalazimo paralelu *vranь* i *gavranь*. Etimologiju nekoga zoonima nije jednostavno odrediti, posebice ako to nije biblijski tekst ili ako se radi o regionalizmu, npr. ptica *driliška* u *Šestom vatikanskom brevijaru* je hapaks u hrvatskoglagoljskim tekstovima u značenju ‘ševa’: *ptice že driliške priët(e)ln(i)ci sv(ê)tl(o)sti cimrakovь tamь tnih (!) ne lûbeče* BrVat₆ 192b (RCJHR I: 357). Driliška je najvjerojatnije kalandra, kolandra ili kolandrica za koju su na Dugom otoku zabilježeni narodni nazivi: ardeljuška, darljuška, drljuška, vrdeljuška (Hirtz 1941: 94; Zaradija Kiš 2015: 440).

Prema jednostavnoj biblijskoj podjeli životinja (Voisenet 1994) animalistička se građa može podijeliti u četiri glavne skupine: četveronožne (najbrojnija skupina),¹⁶⁰ leteće životinje (ptice i kukci), gmazovi i ribe. Ptice koje smo odabrale za našu leksičko-semantičku raščlambu u hrvatskim i makedonskim tekstovima najčešće se dijele na domaće, pitome i grabljivice te na selice i pokućarice, a katkad se razlikuju one zloslutne od onih koje navješćuju dobre vijesti. Zanimljiva je podjela životinja u Divkovićevim *Besjedama* u kojima se

159 Za staroslavenski je prijevod *Evandolja* utvrđeno da svakoj staroslavenskoj leksičkoj jedinici ne odgovara samo jedna grčka, nego često dvije ili više njih. Ali i obrnuto: jednoj grčkoj leksičkoj jedinici ne odgovara uvijek ista slavenska paralela. Razumljivo je da je češća prva varijanta jer u staroslavenskome jeziku nije bilo nekih izraza iz grčkoga književnog jezika (v. Vrana 1984).

160 U odabranoj hrvatskoglagoljskoj građi očuvan je skupni naziv za sve četveronožne životinje: *i pticь i četveronog' i gadь* BrVO 82d (R 1, 23–24), ili *skotomь ili kimь lûbo četveronožiemь* MNov 265b, RitSegn 50v.

životinje kao vrsta nazivaju živine, među koje se ubraja i čovjek, i to kao živina razložita. Ostale se vrste dijele na: *zvijeri*, *ptice letušte*, *ptice lovne*, *živine poljske*, *ptice nebeske*, *ribe morske* (usp. Barbarić, Horvat, Kramarić i Radošević 2016: 88).

Premda se smatra da je u srednjovjekovnim tekstovima životinjski svijet u odnosu na onaj biljni slabije zastupljen, u hrvatskoglagoljskim i makedonskim crkvenoslavenskim tekstovima nalazimo bogato animalističko nazivlje za većinu životinjskih skupina, pa tako i za ptice (Šimić i Zaradija Kiš 2017: 129–174; Makarijoska i Šimić 2017: 7–50). U hrvatskoglagoljskom je korpusu uz četveronožne životinje najviše naziva sačuvano upravo za ptice. Uz opći pojam *ptica*, *ptičica*, *ptičb*, *ptěnbcb* potvrđeno je tridesetak naziva za različite vrste ptica, npr.: *viěvica*, *vranb*, *gavranb*, *golubica*, *golubb*, *grōlica*, *grōličićb*, *driliška*, *epopsa*, *želna*, *kokotb*, *kokošb*, *kragulb*, *kurb*, *lastovica*, *orbtigomitra*, *orōlica*, *orōlb*, *pavunb*, *petehb*, *plepelica*, *rebacb*, *strucb*, *cikoniē*, *ěstrebb* itd., a u makedonskim se tekstovima uz opće nazive *pōtica*, *pōtěnbcb* spominje još dvadesetak naziva za vrste ptica: *alektorō*, *arodii*, *vrabii*, *golōbica*, *golōbičićb*, *golōbb*, *grōlica*, *grōličićb*, *gōsō*, *gōsōbka*, *kvačbka*, *kokošb*, *kokošbka*, *kurō*, *kurē*, *lastovica*, *lēžaja*, *ortigomitra*, *orōlb*, *pētlō*, *sōpō* itd.

Za pojedine ornitonime nalazimo samo jednu potvrdu u nekom rukopisu hrvatske ili makedonske redakcije, npr.: *arodii* – *Fraščićeve psaltir*, *Pogodinski psaltir*; *viěvica* – *Baromićeve brevijar*; *pavunb* – *Prvi ljubljanski brevijar*; *sōpō* jedino u komentaru psaltira (Comm Ps 78,2) – *Bolonjski psaltir*, *Fraščićeve psaltir*; *driliška* – *Šesti vatikanski brevijar*; *lastovica* – *Vataški minej* ili samo u jednoj biblijskoj knjizi, primjerice u psaltiru: *orbtigomitra* (Ps 104,40) ili *kokotb* samo u *Knjizi proroka Izaije* (Is 22,16–17). Neki se pak leksemi učestalo pojavljuju u skoro svim rukopisima; uz opći naziv *ptica* / *pōtica* tu su još i *vranb* / *vrana*, *vranb*, *golubb*, *golubica* / *golōbb*, *golōbica*, *grōlica* / *grōlica*, *orōlb* / *orōlb*. Za neke su lekseme očuvane različite leksičke varijante, npr. u hrvatskim tekstovima: *cikoniē* / *kikoniē*, kao i umanjenice, npr.: *grōlica* i *grōličićb*, *ptica* i *ptičica*, a u makedonskim: *golōbičićb*, *grōličićb*, *kurē*, *pile*.

Životinje su imale iznimno važnu ulogu u simbolici, pa rijetko koja ljudska osobina nije personificirana u životinjskome svijetu. U radu se samo uzgred osvrćemo na tu iznimno kompleksnu problematiku, simbole i simboliku pojedinih ptica jer su, kao i neke druge životinje, prisutni u svakodnevnoj komunikaciji i prate život od rađanja do smrti. Na simboliku životinjskoga svijeta znatno je utjecala mitologija koja ima posve drugačiji karakter od one kršćanske. U različitim su se društvenim uvjetima mijenjala simbolička značenja, primjerice zbog većeg ili manjeg kršćanskog utjecaja. Pojedine su životinje imale jedno simbolično značenje u poganskome razdoblju, a posve drugo u kršćanskome svije-

tu. Tako primjerice u poganstvu orao simbolizira kralja bogova, a posebice je simbol boga Zeusa, dok je u kršćanskom razdoblju orao simbol Isusa Krista, Crkve, Ivana evanđelista, strašnoga suda, pa krštenja, uskrснуća itd. (Antić 1986: 187; Badurina 2000: 472). Ptice se u odnosu na ostale pojave živoga i neživoga svijeta znatno češće pojavljuju u različitim tumačenjima kršćanskoga vjerovanja. Kolika im se važnost pridavala u srednjemu vijeku, potvrđuje činjenica da su postojala djela posvećena isključivo pticama (Radošević 2019: 234). “No, iako su ptice znale simbolizirati oprečne ideje ne samo u različitim djelima, nego čak i unutar istog djela, ipak se kroz povijest neke od njih uvriježilo vezati uz točno određenu simboliku. Od *Fiziologa*, bestijarija, raznih poučnih spisa do vrhova svjetske književnosti, grlica se tako najčešće poima kao vjerni ljubavnik i primjer posmrtnе vjernosti i posvećenosti pokojnom partneru, dok se ždral uglavnom pojavljuje kao simbol vjernosti, odanosti i onoga koji štiti zajednicu” (Radošević 2019: 239). Kad je riječ o simbolici pojedinih životinja, posebice ptica ovdje treba spomenuti iznimno vrijedno moralizatorsko-poučno djelo srednjovjekovne europske književnosti *Fiore di virtù*, tj. u hrvatskoglagoljskoj književnosti *Cvijet kreposti* ili *Cvijet vsake mudrosti* koje životinje prikazuje kao simbole određenih moralnih osobina (Gabrić-Bagarić 2012: 360; Zaradija Kiš i Šimić 2020).

GRAĐA I RAŠČLAMBA

Ornitonime u našoj građi možemo podijeliti na: slavenske, koji su uglavnom zajednički hrvatskomu i makedonskomu crkvenoslavenskom sloju jer potječu iz zajedničkoga praslavenskoga izvorišta, kao i zbog žanrova samih tekstova; i strane, tj. grecizme i romanizme. Neke su posuđenice, posebice grecizmi, također zajednički jednoj i drugoj redakciji: *arodii* / *arodii*, *orbtigomitra* / *ortigomitra*. I jedna i druga redakcija imaju i svoj zaseban leksički sloj koji je mlađi i nastao pod utjecajem govora, tj. pisara ili prevoditelja, npr. u hrvatskim: *driliška*, *rebacъ*, a u makedonskim: *gъsbka*, *kvačbka*, *kokošbka* i dr.¹⁶¹

I dok se pojedini nazivi za ptice nalaze samo u jednom rukopisu ili na jednom biblijskom mjestu, gotovo u svim tekstovima pojavljuje se opći pojam za rod, i to u hrvatskoglagoljskima kao: *ptičb*, *ptica*, *ptičica* i *ptênbcb*, npr.:

161 Radeći na *Knjizi o Jobu* u hrvatskoglagoljskoj književnosti, A. Zaradija Kiš predložila je podjelu na konkretne i apstraktne ptice. Konkretnе su sve glagoljašima poznate ptice, npr. *orao*, *jastreb*, *sokol*, dok u apstraktne spadaju one nepoznate, npr. *noj* (Zaradija Kiš 2007: 26–27).

- *ne prêvitaet' ptičb v gorah' da na g(ospod)a upvaût'* BrVO 79d, *ptič'* BrVb₁ 62b, *reba-*
cb BrVat₅ 48d, BrN₂ 49b, BrBar 130d,
- *i v' vêtvi ego živêêhu vse ptice n(e)b(e)skie* BrVO 443b (Dn 4,9),
- *ne li petb ptičib prodadut se* MNov 244d, *ptič'* MVat₄ 242b (L 12,6–8),
- *êk(o) ptênac' lastovice t(a)ko počapču* BrPm 349c, *lastovica* PsLob 92v (Is 38,14).

U makedonskim crkvenoslavenskim tekstovima nalazimo također:

pŕtica:

- *ovo pade pri pëti i pridošë pticë i pozobašë* ė Mc 4,4 Rad,
- *obladaita rybami morëskymi pticami nebesnymi* Gn 1,28 Grig,
- *ptica že gl(agol)jemvii slavvii ovočije sbbiraje prinošaše vë tëmnice* 18r Stan,
- *vësplaçët së vëkupê životnaa vëšê divia së pticami* 295r Les,
- *pod(o)benë jes(të) mōžu gonëčomu pticō pernatōq* 42v Les,

pŕtica nebesna:

- *položihō brašno pticamë nebesnymë* Ps 78,2 Bon,
- *prihoždahō ptici n(e)b(e)snyjë* 127v Stan,

pŕtica dobropësniva:

- *jako ptica dobropësnivaja vșë prihodëčojë slovomë vëzveseli sam že umë svoi* 256r Stan.¹⁶²

pŕtênbcb:

- *jako orelë na ptencë svoje vëždelê* Dt 32,11 Pog,
- *jako i golqbijë së ptenci parëtë* CommPs 67,14 Pog,

***pŕtênbcb golqbinë* 'golupčić':**

- *i dati ego žrtvu ... dva grëličića ili dva ptenca golubina* 40v Krn,
- *prinošaste roditelë jeho vë cr(ë)kovë së dvëma grëličićema ili së dvëma ptencema golqbinoma* 132r Stan,

pile:

- *imêë diskë velikë na glavu së jastie i verhu ego nishodëčë pilcbi jadëtë* 23c ErMK.
Usporedi i *pŕtičb*, *pŕtičica* (Miklošič 1963: 757),

¹⁶² Uz brojne imenice u gradi su očuvani i pridjevski oblici za neke poznatije ptice, kao i za opći pojam *ptičb*, *ptičii* / *pŕtičb*: *i uzri g'nizdo ptiče na dapine* COxf 28c, *i vidi gnizdo ptiče na pënii* BrBar 298d, *ni vëzvêštenia bl(a)gaa ni slyšania mirnaa ni svëta ni ptiča gl(a)sa bl(ago)s(lo)venago* 207v Les.

pṛtičb:

- *mladenbci jako ptišti vbzirajot k tebê zêjrošte Supr, i pṛtičb adj.* (SJS III: 515).

Od naziva za domaće, pripitomljene ptice u hrvatskologoljskim su i makedonskim sred-njovjekovnim tekstovima očuvani: *kokotb*, i *kokotb kokošarb*, *kokošb*,¹⁶³ *kurb*, *peteb*¹⁶⁴ / *alektorb*, *gṛsb*, *kvačbka*, *kokošb*, *kokošbka*, *kurb*, *ležaja*, *pētlb*. Valja spomenuti da je i u hr-vatskim i u makedonskim tekstovima očuvana i složenica *kuroglašenje* – riječ je o *hapaksu* u kanonskim slavenskim rukopisima koji je potvrđen jedino u *Zografskom evanđelju* (Cejtlin 1977: 35), dok je u makedonskim rukopisima posvjedočen i sinonim, grecizam *alektoroglašenje*. Evo nekoliko primjera iz hrvatskologoljskih rukopisa:

- *bđite ubo ne vēste bo kogda g(ospod)b domu pridete (...)* ili *kuroglašenii* MLab₁ 211b,
- *ēk(o) odnosit se kokotb kokošarb* BrVat₅ 18c (Is 22,16–17),
- *koliko kratb že hotē sbbrati er(u)s(o)l(i)mṛb lēki kokoš' pṛtēnce pod' krilē svoi* BrVO 191b,
- *ap(usto)b že ot prvbih' kurb do tretoe godini d(b)ne tvore službu b(o)žiū* BrVO 52d,
- *v siū noč' prēžde neže peteb' vspoeṭ' trikrat' otvr'žeši se mene* MVat₄ 74b (Mt 26,34).

140

Slijede primjeri iz makedonskih rukopisa:

- *pētlb: togda načēṭb rotiti sē i klēti jako ne vēmb čl(ovē)ka i abie pētelb vbzglasi i pomēnṇ petrb gl(agol)b i(su)sovṇ iže reč(e) emu jako prēžde daže ne pētelb vbzgl(a) sitb triči otvrēžeši sē mene* Mt 26,74–75 Mkd; *vṛprosṇ kako pētlb vṇ noči poūtṇ /vēt jēgda poimut* 26r Tikv, isto značenje ima i *kurb* i grecizam *alektorb* grč. ἀλέκτωρ: *ne vbzglasitṇ alektorb dnes dondeže trikratṇi otvrēžeši sē mene* L 22,34 Krat kurē Dbj, *petelb* Mkd. Usporedi i *alektoroglašenje*, *kuroglašenje* 'pjevanje pijetla' grč. ἀλεκτοροφωνία: *bđite ubo ne vēste kogda g(ospodin)b domu pridetṇ več(e)rṇ ili vṇ polunoči ili vṇ alektoroglašenje ili za(o)ut(ra)* Mc 13,35 Mkd *vṇ kuroglašenije* Rad, *vṇ kurṇglašeniē* Dbm, *vṇ kurēglašenja* Dbj. Usporedi i *pētlb* i *pētelb glašenje* Mc 13,35 Nik, *a kuroglašenje Zogr*, *kokotoglašenje* Mar (SJS III: 529). Usporedi i *kurē 'pile'*, *kokošb: imže obrazomb sbbiraetṇ kokošb pṛēṇ podṇ krilē svoē* Mt 23,37 Mkd.

163 Sve do danas očuvani su spomenuti nazivi na hrvatskom prostoru: kokoš, kokoška, koka, pijetao, peteh. O simbolici i vjerovanjima u vezi s ovim životinjama u Južnih Slavena v. Đorđević 1958.

164 Leksem *peteb* očuvan je do danas u hrvatskim sjeverno čakavskim, kao i kajkavskim govorima (Zajceva 1967: 87). Pijetao je simbol budnosti, hrabrosti i junaštva, predviđanja, sigurnosti, onaj koji navješćuje jutro, simbol gordosti, sunca, svjetlosti i uskrснуća. Na simboliku pijetla snažno je utjecala predaja kako se pijetlovim kukurijekanjem odbrojavallo Petrovo odricanje Krista, pa je stoga postao jedan od atributa svetoga Petra (Tresidder 2001: 193). U južnoslavenskoj mitologiji pijetao se smatra demonskim bićem, pomoćnikom noćnih bića koji svojim kukurijekanjem upozorava demonske sile na dolazak zore i sunca, što je smrtonosno za njih (Stojkowska 2004: 196, Gabrić-Bagarić 2012: 363).

- **kokošbka**: *aće proskurq proskumisanq v̄zmet pesb ili kokoška ili mišb izēstv za vi; d(b)ni pos(tb) da v̄spriimqt* 4r Berl, *kvačbka* 'kvočka' *kvačka koga kvačila jaicata* 97r Vel.
- **gqsb** 'guska': *m(ρ)č(e)n(i)kb bēše ot stranb frigenbškuję v̄ c(ēsa)rstvo gordijane malb že sqi v̄zrastomb pasēše gqsb* 131r Stan. Usporedi i *gqsbka*, *guska* 103v Sloe.

I dok se u Novome zavjetu često spominje pijetao, tj. kukurijekanje pijetla koji budi ljude (Mt 26,34, Mt 26,74–75, Mc 14,30), u Starome se zavjetu posve rijetko spominju domaće ptice, osim u Pr 29,31: *pijetao, što se odvažno šeće među kokošima; jarac, koji vodi stado; i kralj sa svojom vojskom* (Biblija 1984: 635), *немелом кој надуено шета меу кокошките, како царот меу својот народ* (Sveto pismo 1990: 819).¹⁶⁵

U Miklošičevu su rječniku potvrđeni sljedeći ornitonimi: *kokotb*, *kokoša*, *kokošb*, *ko-košbka*, *pētlb*, *sabl̄b* 'pijetao' i *sablica* 'kokoš', *lēžāē* 'kvočka' (Miklošič 1963: 296, 356, 762, 817), *kokotb*, *kurb*, *pētelb* pr. *kokotb* Mt 26,34, Mt 26,75, L 22,34, L 22,61 Mar, *kurb* Zogr (SJS II: 38). Usporedi i *kokošb*: *v̄shotēhb s̄bb̄rati čēda tvoē ēkože s̄bbiraqt kokošb pten̄bcę svoję podb krilē* Mt 23,37 Mar Zogr, *lēžāē* Asem.

Za domaće (pitome) ptice u hrvatskologoljskim su tekstovima očuvani sljedeći nazivi: *vranb*, *gavranb*, *golubica*, *golubb*,¹⁶⁶ *grlica*, *grličičb*,¹⁶⁷ *grbličb*, *driliška*, *želna*, *krastelb*, *lastovica*,¹⁶⁸ *orbtigomitra*, *plepelica*, *rebacb*, a u makedonskim: *vrabii*, *vrana*, *vranb*, *gavranb*, *golq̄bb̄*, *golq̄bica*, *golq̄bičičb*, *grlica*, *grličičb*, *lastovica*, *ortigomitra*:

- *i ispusti vrana vidēti aće sut' otstupili vodi* MVat₄ 101c, MNov 101a, MRoč 86d, BrVO 135b, BrVat₅ 68c (Gn 8,7),
- *kto gotovitb gavranomb piču ih'* BrVat₅ 200c (Job 38,41),

165 Nažalost, ovo biblijsko mjesto nije očuvano u hrvatskologoljskom prijevodu, a ni u makedonskom.

166 Općepoznato poštovanje goluba kao simbola mira potječe od njegove vanjske ljepote, požrtvovnosti pri obrani gnijezda do samožrtvovanja. U ranoj je kršćanskoj umjetnosti golubica simbol čistoće i mira. U biblijskim se izvorima golubovi spominju kao hrana ili kao prenositelji pošiljki. Bijela ptica, koja je za vrijeme Potopa donijela Noi maslinovu grančicu, simbolizira Boga koji je zamijenio gnjev za milost i izmirio se s ljudima. Najvažnija je simbolika golubice u kršćanskoj ikonografiji u vezi s prikazivanjem Duha Svetoga koja se najprije pojavljuje u izvještaju o Isusovu krštenju (Badurina 2000: 270). O ostalim narodnim vjerovanjima vezanim uz goluba u Južnih Slavena v. Đorđević 1958: 36–39.

167 Grlica je u kršćanstvu simbol bračne čistoće zbog odanosti i vjernosti svom sudrugu i nakon njegove smrti (Gabrić-Bagarić 2012: 364; Bratulić 2012: 1029–1047).

168 Lastavica se smatra čistom, svetom pticom, zaštitnicom kuće i stoke, a njezino gnijezdo osigurava sreću u domu, dok napuštanje gnijezda nagovještava nesreću. Vjeruje se da onaj tko ubije lastavicu neće imati sreće u uzgajanju stoke, a onaj tko uništi lastavičje gnijezdo i sam će ostati bez krova nad glavom (Tolstoj i Radenković 2001: 333; Đorđević 1958: 20–32). U renesansi je lastavica bila simbol Kristova utjelovljenja, stoga se pojavljuje u prizorima Navještenja i rođenja Kristova kako se gnijezdi ispod strehe ili u pukotinama zidova (Badurina 2000: 402).

- *viděhъ nevěstu lěki golubicu vshodečē nad' strugami vodъ* BrN₂ 467d, BrPm 250d, BrLab₁ 107a,
- *buděte ubo mudri ēko zmie i krotci ēko golubi* MVat₄ 233b, MNov 234d, MRoč 189c (Mt 10,16),
- *gl(a)sъ grlice slišan' estъ v z(e)mli n(a)šei* BrN₂ 445c, BrLab₁ 78d (Ct 2,12),
- *prinesoše za nъ g(ospode)vě takminu grličič' ili d'va ptěncа golubov' CPar 159r, ·ḡ (= 2) grliča* BrVat₆ 94d (L 2,24),
- *ptice že driliške priēt(e)ln(i)ci i sv(ē)tl(o)sti cimrakovъ tamъ tnih (!) ne lûbeče* BrVat₆ 192b,
- *gl(a)sъ želni ne slišit se v' t(e)bē* BrN₂ 141a, *žel'ni* BrVat₅ 133a, *žrnova* BrBar 226c, *žr'novni* BrVO 278b (Ap 18,22),
- *Prosiše i pridu imъ krasteli* PsLob 69v (Ps 104,40),
- *ēko lastovica tako počapčū* PsLob 92v, *ptěnac' lastovice* BrPm 349c, CPar 126v (Is 38,14–15),
- *Prosiše i pride or'tigomitra* PsFr 92c (Ps 104,40),
- *[i v pu]stini [br]ašnštova vam' ma[n]u eže est' skazaei n[ebe]skoe brašno i plepeli-cami* FgNic 4b,
- *ne prěvitaet' rebacъ v gorah' da na g(ospod)a upvaūt'* BrVat₅ 48d, BrN₂ 49b, BrBar 130d.¹⁶⁹

Primjeri iz makedonskih tekstova:

golq̃bъ:

- *i d(u)hъ jako golq̃bъ shodečъ na nъ* Mc 1,10 Rad,
- *bqdēte krotci jako golq̃bije* CommPs 24,9 Pog,
- *posla golq̃bъ po nemъ vidēti ače estъ ustq̃pilo vodъ ot lica zemi* Gn 8,8 Grig,

169 Rjeđe su zastupljeni pridjevski oblici, npr.: *vranovъ, vranovъskъ, golubinъ, golubъnъ / golq̃binē, golq̃binъ, vranovъskъ: daūčumъ skotomъ pičū ihъ i ptěncemъ vranovomъ* PsLob 91r, PsPar 83v, PsFr 121d, BrAc 34d, CPar 124r (Ps 146,9), *nečist' bo z(a)k(o)nъ vranovesk'* PsFr 121d, *vzdaše za nъ g(ospode)vě ·ḡ (= 2) grličiča ili ·ḡ (= 2) ptěncа golubina* BrN₂ 403c, BrVat₆ 93c, BrLab₁ 29b, BrPm 199a, MNov 190d, MRoč 153a (L 2,24), *golq̃bnoe iže na ijerdanъ snide togo mežduramije istina i pravda razumnъimъ obrazovanъ zlatъnъ pro(ro)kъ nareč(e)* CommPs 6,14 Bon, *dati žrtvq̃ (...)* dva grličiča ili dva ptěncа golq̃binē L 2,24 Krat Dbm, *golq̃bina* Mkd Dbj; *d(u)hъ s(vē)ty zrakomъ golq̃binomъ na iordanъ snide* CommPs 28,3 Bon; *kto dastъ mi krilē jako golq̃binu* Ps 54,7 Bon, *golq̃by* Pog; *ašte posēpite meždū prēdēly krilē golq̃binē posērebrenē* Ps 67,14 Bon Rdm, *golq̃bi* Pog, *golq̃binъ* Dčn; *d(u)ha vъ vidēni golq̃binē izvјastvovaše* 80r Str; *ot(ъ)cbъ svъiše svēd(ē)telstvujetъ roždъšago se bez vēsti d(u)homъ golubiniimъ zrakomъ sъ neb(e)si vъprijetъ sъ jes(tъ) s(ъ)gъnъ moi vъzlъoblenni* 123d Vtš, *vranovъskъ: nečistъ bo zakonъ vranovъskъ* CommPs 146,9 Pog.

- *posla edinogo goluba i golubъ jakože es(tb) čistъ ne v̑shotê v̑sesti v̑ kalê* 35v Krn,

golȑbica:

- *jakože krotqę golȑbicę pripoivъ kovčezê* 167v Rdm,
- *golȑbice pustinelûbnaa* 117c Orb,
- *jako agnica č(i)sta i golȑbica neskv̑ȓnnaa* 109v Les,

golȑbičičъ:

- *ili sihъ mēsto prinesešy prêd(b) g(ospod)a dva golȑbičiča ili dva gȓličiča* Lv 12,8 Lob,

gȓlica:

- *i bo ptica obrête sebê hraminȑ i gȓlica gnêzdo sebê ideže položi ptenȑcȑ s(vo)ȑ* Ps 83, 4 Bon; *primi ... i gȓlica i golȑbъ* Gn 15,9 Lobk,
- *prinesetъ b(og)u agnъca ... i golȑbyčičъ ili gȓlicę* Lv 12,6 Lobk,
- *gȓlice pustinelûbnaa* 179b Vtš,
- *jegda zagubiši lubъvnago druga pozavidi gȓlice* 51v Tikv,

gȓličičъ:

- *prinesešy prêd g(ospod)a dva golȑbičiča ili dva gȓličiča* Lv 12,8 Lobk,
- *dati ego žrtvu po reč(e)nnomu v̑ zakonê g(ospod)ni dva gȓličiča ili dva ptenca golubina* 40v Krn,

lastovica:

- *pohvali se lastovice* 52r Tikv,
- *ioan(a) zlatoslovesnago počtemъ iže na zemli agg(e)lъ ... lastovica b(o)gogl(agol) ivaa i mnogoglasnaa* 53b Vtš,
- *lastovice zlatostaja golubice* 55a Vtš.

Usporedi *lastovica* i *lastuna* (Miklošič 1963: 333), *lastovica* (SJS II: 108), *ortigomitra* ‘pre-pelica’ grč. ὀρτυγομήτρα: *ortugomitro mēnitъ tȑgda na lûdi evreiskыѣ a na v̑ȓnныѣ lûdi pl̑tъ vl(a)d(ы)čnȑ* CommPs 77,27 Pog.

vrabii ‘vrabac’:

- *arodii estъ ptica velika na tomъ mēstъ i vrabii poslêduȑtъ ei prisno* CommPs 103,17 Pog i grecizam **struthъ**, **struthionъ** ‘vrabac’ grč. στρουθός.¹⁷⁰

170 Usp. Senc (1910: 867) στρουθίον, στρουθός ‘vrabac’, ὁ μέγας κατάγαιος ‘noj’.

Nazivi za ptice grabljivice prilično su malobrojni kako u hrvatskoj, tako i u makedonskoj redakciji: *viêvica* 'sova', *vranb*, *gavranb*,¹⁷¹ *epopsa*, *kragulb*, *orblic*, *orbib*,¹⁷² *supb*, *êstrebb*¹⁷³ / *vrana*, *vranb*, *gavranb*, *orbib*, *sokolb*, *sôpb*, *jastreb*. I u hrvatskim i u makedonskim srednjovjekovnim tekstovima najčešći naziv za ptice grabljivice je *orbib* / *orbib*. U nastavku donosimo primjere iz hrvatskoglagoljskih rukopisa:

- *i otvečûtb ondê viêvice v hramêhb ee* BrBar 91a (Is 13,22),¹⁷⁴
- *i ispusti vrana vidêti aêe suť otstupili vodi* MVat₄ 101c, MNov 101a, MRoč 86d, BrVO 135b, BrVat₅ 68c (Gn 8,7),
- *čr'nb lêki gavranb* BrN₂ 481c (Ct 5,11),
- *pismo reêe ki zlo êtet' ot(b)ca ili mater' semr'tiû da umret' est' ptica epopsa* CAC 89v (usp. Zaradija Kiš 2014),
- *eda li z'nalb esi vr(ê)me rojêniê k'ragula* BrVat₅ 200c, BrMos 209c (Job 39,13),¹⁷⁵
- *Orlica i lastovica i kikonîê poznaše vr(ê)me prišastviê svojego* BrVO 336a,
- *i obnovit' se êko orla ûnost' tvoê* MVat₄ 149d (Ps 102,5),

171 U srednjovjekovnim bestijarijima gavran simbolizira žalost i opisuje se kao nježan roditelj jer jako tuguje kada uskraćuje hranu svojim pticama koji su bijeli (kad se tek izlegu) pa misli da nisu njegovi (Gabrić-Bagarić 2012: 364). Prema narodnim vjerovanjima, primjerice u Bosni i Hercegovini, gavran je zloglasnik (v. Đorđević 1958: 53). Vrana i gavran ubrajaju se i u ptice vrapčarke i u grabljivice, kao i u one koje najavljuju nesreću.

172 Orao, kao kralj ptica, pripada području simbolike anđela, odnosno posrednika između Boga i svijeta koji je zbog neslomljive volje za preživljavanjem simbol uskrsnuća i pobjede života nad smrću, što je i konačna poruka u *Knjizi o Jobu*. Orao je simbol krštenja sa svojom osobinom pomlađivanja u čudotvornoj vodi. On leti prema suncu s otvorenim očima, što simbolizira Kristovo uskrsnuće (Antić 1986: 187). Kada orao stari, traži izvor čiste vode i leteći visoko prema suncu, pada u izvor, tri puta zaroni i tako se pomladi, što je izraženo i u psalmu 102,5/ 103,5: *obnovi se êko or'la ûnostb tvoê* BrAc 24a, *ko orlu ti se mladost obnavlja*. U ustaljenoj kršćanskoj simbolici orao je kršćanin, izvor je Božje slovo, a sunce je Isus. Stoga je orao simbol Krista, svjetlosti, uzvišenosti (Petkanova 2000: 94). Osim toga, orao je simbol dugovječnosti. On može letjeti visoko skroz do oblaka, do gornjega svijeta, a kad ima potrebu za hranom, spusti se u donji svijet. Uz ta vjerovanja, svaki prostor ima svog orla, npr. zaštitnika koji ga brani od tuče (Vražinovski 2006: 65–67; Gabrić-Bagarić 2012: 363).

173 Jastrebu kao ptici grabljivici pripada simbolika smrti – smatra se nečistom i zlokobnom pticom u kojoj se krije zao duh (Tolstoj i Radenković 2001: 242–243). Jastreb i sokol su simboli nadmoćnosti. Prema Fiziologu kao što se golub uvijek čuva od jastreba, tako se i čovjek mora čuvati đavla (usp. Antić 1971: 55). Jastreb se smatra najstrožom pticom kao roditelj jer od svojih ptica traži da se rano osamostale i još malene ih tjera iz gnijezda (Gabrić-Bagarić 2012: 364).

174 U Hirtzovu *Rječniku narodnih zoologičkih naziva* zabilježena je ova ptica u muškom rodu: *vijavac*, s napomenom da je to nepoznata vrsta ptice (Hirtz 1941: 536).

175 U *Knjizi o Jobu* pojavljuje se prilično velik broj zoonima, između ostaloga i ornitonima: *oralb*, *gavranb*, *êstrebb*, *strukb* (*strucb*), i *kragulb* (Zaradija Kiš 1997: 59–60, 2007: 32). Kraguj je vrsta sokola, jastreb, ptica za lov (Hirtz 1941: 212; Skok II: 174–175).

- *vrani i sšupi êdêhu ubivaemie* Ps Fr 65a (CommPs 78,2),
- *pero strucovo podobno e(stv) peru erodievu i êstrebb iže ostavitv êê svoê na z(e)mli* BrVat₅ 210d (Job 39,24–26).

Evo nekoliko primjera iz makedonskih rukopisa:

vrana ‘vrana’:

- *po semv obrête sê na drêvê ležrçi vrana stojêça vrêhu* 85r Stan; *posla noe edinogo vrana i ne vōzvratī se kō noū vō korablē* 35v Krn,

vranō ‘vrana’:

- *priide vranō nosē hlêbb cêlb* 114v Stan,

nočni vranp / nočnybi vranō:

- *bihv êko nočni vranp na niriči* PsLob 66r, PsPar 58v, PsFr 84c, BrAc 23d, CPar 87v,
- *bvihō jako i nočnybi vranō na niriči* Ps 101,7 Bon,

gavranō ‘gavran’, **nočnybi gavranō** i **krukō** ‘gavran’ (Miklošič 1963: 125, 313),¹⁷⁶

orblō:

- *togda bo čl(ovê)kō krilatō bys(tv) jako orblō* CommPs 138,9 Pog,
- *javlōše s(e) prêd nimi jako orlō zlatokrili* 243v Krn,
- *orelō egda viditv lovcē daleče vōsparêetv* 263v Les.¹⁷⁷

145

Kod Miklošiča su potvrde (1963: 129, 514) *orblō*, *orblīca*, *orblīčičv*, kao i naziv za posebnu vrstu orla s bijelim repom **glasorō**: *orblō glasorō*, **pugargō**, grč. πύγαργος (Miklošič 1963: 754) i *orblō* adj. (SJS II: 556).

sōrpō ‘vrsta ptice grabljivice’, ‘sup’:

- *i sōpi jadêahō ubivaemyhō otō vragō* CommPs 78,2 Bon,

sokolō ‘sokol’:

- *sobraša sê na nō latinōstii episkopi i popovê i černorisci jako vrani na sokolō* Const3 (usp. SJS, IV: 136; Miklošič 1963: 869),

jastrēbō ‘jastreb’:

- *jastrēbō brōzvi pticamv hudop(e)rvimv prostiraō frōkovv* (Miklošič 1963: 1087).

¹⁷⁶ Uz *vranō*, supstantivizirani pridjev u značenju ‘crn’, nalazimo i *vrana* (ženski rod) jer prevoditelj nije bio siguran o kojoj se konkretnoj ptici radi (usp. Argirovski 2004).

¹⁷⁷ Zastupljen je i pridjevski oblik: *orblō* adj. *lice orle* Ez 1,10 Grig.

Isto kao i u hrvatskoglegoljskim tekstovima i u makedonskim nalazimo *kragui* za vrstu sokola: *jakože drevlje ulovi plakidu elenemъ vъ lovê tako i sego kraguem* Const3, *izbide sъ svvrъstnikъ svoimi na polje kragui svoi kъzъmъ* Const3 (SJS II: 58), *sakъ 'jastreb': sakъ na n(e)b(e)si poznajetъ vrêmę svoje* Jr 8,7 Bes (SJS IV: 7).

Za ptice pjevice u hrvatskoglegoljskim su tekstovima zabilježeni nazivi: *driliška* 'ševa', *želna* 'žuna', *lastovica*, *rebacъ* 'vrabac', a u makedonskim: *lastovica*, *skovranъcъ* 'ševa', *slavii* 'slavuj'.

- *driliška* 'ševa', *ptice že driliške priê(e)ln(i)ci i sv(ê)tl(o)sti cimrakovъ tamъ tniہ (!) ne lûbeče* BrVat₅ 192b,
- *gl(a)sъ želni ne slišit se v' t(e)bê* BrN₂ 141a, *žel'ni* BrVat₅ 133a, *žrnova* BrBar 226c, *žrnovni* BrVO 278b (Ap 18,22),
- *gr'lica i lastovica i cikoniê vrême svoego poznaše prišbistiê* BrVO 336a,
- *rebac* 'vrabac', *ne prêvitaet' rebacъ v gorah' da na g(ospod)a upvaût'* BrVat₅ 48d, BrN₂ 49b, BrBar 130d, *ptičъ* BrVO 79d, *ptič'* BrVb₁ 62b.

Primjeri iz makedonskih rukopisa:

146

- *lastovica i slavii ptica že g(lagol)jemъi slavъi ovočie sьbiraje vъ tьmnice i kъmêše ū* 18r Stan, *skovranъcъ* 'ševa' *alauda lastovice že i skovranъce* (Miklošič 1963: 846).

Od naziva za velike ptice u hrvatskoglegoljskim tekstovima nalazimo: *arodii* 'čaplja',¹⁷⁸ *neesitъ* 'pelikan',¹⁷⁹ *pavunъ* 'paun',¹⁸⁰ *strucъ* 'noj' i *cikoniê* 'roda', a u makedonskim: *arodii*, *nesytъ*.

- *arodii bo kn(e)zъ z(a)p(o)v(ê)di sk(a)zaet se* PsFr 88d (CommPs 103,17),
- *Upodobih' se nêesiti pustinnêi* PsLob 66r, *neesiti* PsPar 58v, BrAc 23d, PsFr 84c, CPAr 87v (Ps 101,7–8),
- *piča ubo lazareva vsgda b(ê)še peti dëlъ tel'ca tretaê čest' ovna ili dva pavuna* BrLab₁ 163d (jedina potvrda),

178 U današnjemu hrvatskom prijevodu Biblije na ovome je mjestu imenica roda.

179 Pelikan ili nesit među svim živim bićima pokazuje najveću ljubav prema svom potomstvu jer prema legendi ta ptica otkida dijelove svoga mesa s grudi kako bi nahranila mlade. Ranokršćanski pisci uspoređivali su pelikana koji hrani djecu svojom krvlju s Isusom koji je žrtvovao svoju krv da spasi čovječanstvo. Zbog toga se pelikan ponekad slika na Kristovu raspeću, a čest je i kao ures ophodnih križeva. (Tresidder 2001: 188).

180 Paun je simbol taštine, a usporedba je motivirana paunovim uživanjem u ljepoti vlastita perja i repa. Općenito simbolizira ljepotu i oholost, a osobito mu godi divljenje ljudi (Gabrić-Bagarić 2012: 364–365).

- *běhъ vrhu z'miê i drugъ strucomъ* BrN₂ 215d, *strukomъ* BrMos 206a (Job 30,29–31).¹⁸¹

U građi za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* potvrđena su četiri primjera iz Staroga zavjeta u kojima se spominje noj: Mi 1,8, Is 13,21, Job 30,29, i 39,13, što je uvijek prevedeno imenicom *strukъ* ili *strucъ* (Zaradija Kiš 2007: 28).

Primjeri iz *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika makedonske redakcije*:

arodii 'čaplja':

- *arodii estъ ptica velika na tomъ mēstъ i vrabii poslêduqъ ei prisno* CommPs 103,17 Pog,

nesъitъ:

- *nejēsъitъ lûbitъ vъ gorah žiti* CommPs 107,7 Pog, *nesъitъ* Ps 101,7 Dčn;

neēsъitъ 'pelikan' grč. πελεκάν.

Na kraju ove podjele potrebno je spomenuti da se od ptica selica u našoj građi spominju sljedeći nazivi: *arodii*, *epopsa*, *lastovica*, *cikoniê* / *arodii*, *lastovica*.

U *Miklošičevu* su *rječniku* potvrđeni i nazivi za morske, priobalne ptice koje ne nalazimo u hrvatskim ni u makedonskim tekstovima, npr.: *lebedъ* 'labud', *suholaplъ* 'galeb', *lili(ja)* *kъ* 'ronac, gnjurac', grč. καταρράκτη (Miklosich 1963: 337, 337, 905).

147

LEKSIČKI SLOJEVI

Najveći je broj ornitonima u našoj građi slavenskoga, tj. praslavenskoga porijekla, npr.: *vranъ*, *gavranъ*, *golubica*, *golubъ*, *grъlica*, *kokotъ*, *kokošъ*, *kurъ*, *lastovica*, *orъlъ*, *petehъ*, *ptičъ*, *ptica*, *ptičica*, *ptêhъcъ*, *rebacъ*, *êstreбъ* / *golъbica*, *golъbъ*, *grъlica*, *kokošъ*, *kurъ*, *lastovica*, *orъlъ*, *pъtica*, *pъtêhъcъ*, *jastrêbъ*.

Među ovim su nazivima posvjedočeni pojedini leksički slojevi karakteristični za jednu ili drugu redakciju, primjerice moravizmi – *kokotъ*, leksem koji su prvi prevoditelji unijeli u Moravskoj i zamijenili stariji izraz, južnoslavenski *kurъ*: *êk(o) otnosit se kokotъ kokošarъ* BrVat₅ 18c (Is 22,16–17) (Nedeljković 1970: 50). Leksem *kokotъ* je od kanonskih

181 Osim imenice u građi je potvrđen i pridjevski oblik: *pero strucovo podobno e(stъ) peru erodievu* BrVat₅ 260d (Job 39,13–16), kao i *erodieвъ*, τοῦ ἐρωδίου PsLob 68r, PsPar 60r, CPar 90r (Ps 103,17).

slavenskih rukopisa potvrđen jedino u *Marijinskom evanđelju* (Despodova 1977: 62). Među arhaizme iz prvobitnoga južnoslavenskoga sloja leksema ubraja se *kokošb*, leksem potvrđen u najstarijem slavenskom prijevodu evanđelja, posvjedočen u obje redakcije (Despodova 1977: 37). Ornitonimi, premda ograničen leksički sloj u hrvatskoglagoljskim i makedonskim rukopisima, svjedoče o smjerovima kojima su slavenski prijevodi stizali na hrvatsko i makedonsko područje.

Osim slavenskoga sloja među nazivima za ptice i u hrvatskim i u makedonskim tekstovima posvjedočen je sloj grecizama, odnosno utjecaj predloška s kojega su prevođeni prvi tekstovi:¹⁸² *epopsa*, grč. *ἐποψα*: *epopsa* CAc 89v (Zaradija Kiš 2013), *orbtigomitra*, grč. *ὀρτυγομήτρα*: PsFr 92c, *pinikosb pinikos'* CAc 89v, *puniza* CPet 231a, grč. *φοῖνιξ*. Neki su grecizmi zajednički hrvatskim i makedonskim tekstovima, primjerice *arodii*, *orbtigomitra* / *arodii*, *ortigomitra*, što svjedoči o njihovu zajedničkom izvoru, dok su pojedini svojstveni samo jednoj redakciji – hrvatskoj: *epopsa*, *pinikosb*, *puniza*, a makedonskoj: *alektorō* (i u *alektoroglašenje*), *struthō*, *struthionō*.

U građi za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* među zoonimima je znatno manje romanizama nego grecizama, a to vrijedi i za ornitonime, npr.: *strucb* lat. *struthio*¹⁸³ BrN₂ 257a (usp. Šimić i Zaradija Kiš 2017: 129–174), *cikoniê* (*kikoniê*) lat. *ciconia*. Cikonija je romanizam očuvan sve do danas u Dubrovniku (Skok I 1971: 264), dok je u Istri (u istroromanskim i istriotskim govorima) taj izraz poznat kao čikonija (Filipi 1994: 40).

Treći sloj sinonima koji se može izdvojiti u hrvatskoglagoljskim tekstovima su izraziti kroatizmi: *driliška* i *rebac*: *driliška*, *ševa*, BrVat₆ 192b, *rebac* BrVat₅ 48d, BrN₂ 49b, BrBar 130d, *ptičb* BrVO 79d, *ptič'* BrVb₁ 62b, COxf 25a.¹⁸⁴

U mlađim je hrvatskoglagoljskim tekstovima, primjerice zbornicima, očuvan još niz narodnih naziva za ptice, npr.: *kavran*, *kanušina*, *kaldrin*, *lunja*, *orebica*, *slavić*, *hilandra* itd. (Gabrić-Bagarić 2012: 355; Zaradija Kiš 2015 i 2019). I u hrvatskoglagoljskim ljekarušama katkad nalazimo neobične nazive za ptice, npr. u Molitveniku fra Ivana Čeperića iz 17.

182 U najstarijem je hrvatskoglagoljskim fragmentima broj grecizama manji od jedne desetine (Mihaljević 2007). Među zoonimima je taj omjer približno sličan (Šimić i Zaradija Kiš 2017: 129–174).

183 U kajkavskom je dijalektu očuvan leksem *štruc* potvrđen kod Belostenca i Vitezovića u značenju 'noj' (Skok III: 418).

184 Važno je napomenuti da već sredinom 14. stoljeća u *Petom vatikanskom brevijaru* nalazimo govorni oblik *rebac* (= vrabac). Prijevoj *ra* > *re* potvrđen je u čakavskim i štokavskim govorima u leksimima *rebac*, *resti*, *kresti*, *greb*, *greblje*, *tepal*, *tepliti* (Finka 1968: 11), npr. kod Moliških Hrvata: *repac*, *krest*, *rest* (Lisac 2003: 52). Isti prijevojni lik *e* u korijenu nekih riječi zabilježen je i u govoru Imotske krajine (Lukežić 2003: 10). Leksem *rebac* potvrđen je u senjskom govoru (Moguš 2002) i u govoru otoka Vrgade (Jurišić 1973) itd.

i 18. stoljeća spominje se ‘ptica pozezulja’ čiji se pepeo koristio protiv kamenaca. To je najvjerojatnije *balegarka* ili *pastirica* (Dürriegl i Fatović-Ferenčić 2015: 388).

SINONIMI

Iako za istu vrstu ptica u hrvatskoglagoljskim i makedonskim rukopisima nalazimo sinonime, npr.: *orvtigomitra* / *krastêlb* / *plepelica*, *petehb* / *kurb* / *kokotb*, *vranb* / *gavranb*, u makedonskom: *alektorb* / *kurb* / *pêtlb*, *kokošb* / *kokošbka*, *gqsb* / *gqsbka*, *vranb* / *gavranb*, vrlo rijetko među zoonimima nalazimo različite sinonime na istom biblijskom mjestu. Iz toga se može zaključiti da su prevoditelji i prepisivači naših rukopisa vrlo vjerno prenosili tekst i nisu mnogo mijenjali. To nije neobično jer se radi većinom o biblijskim tekstovima, pa su prevoditelji nastojali što vjernije prenijeti tekst. Sinonimi se i u hrvatskim i u makedonskim tekstovima najčešće pojavljuju za neke poznatije ptice za koje je očuvan i slavenski i grčki izraz, npr. za ‘vrabca’ i ‘prepelicu’.

- *orvtigomitra*, grč. ὀρτυγομήτρα / *krastêlb*, *hrastêlb* (Ps 104,40): *Prosiše i pride or’tigomitra* PsFr 92c, *krasteli* PsLob 69v, CPar 92v, *hrastêli* BrAc 25a ‘prepelica’.

149

Grecizam je među svim slavenskim psaltirima potvrđen jedino u *Fraščićevu*, *Tolstojevu* (Hamm 1967: 42) i *Dečanskom psaltiru* (Ribarova 1989: 149), dok svi ostali imaju slavonski leksem *krastêlb*. “Budući da se ovdje ne radi o različitim prijevodima psaltira možemo pretpostaviti da je riječ ortigomitra prvotna koja je tek u kasnijim prijevodima mogla biti zamijenjena adekvatnom slavenskom riječju” (Grabar 1985: 82). Važno je istaknuti da se leksem *plepelica* pojavljuje jedino u *Pazinskim fragmentima*, tj. *Odlomku Nikodemova evanđelja* s početka 14. stoljeća (Mihaljević i Vince 2012: 9).

- *pinikosb* / *puniza*, grč. φοίνιξ: *pinikos’ ima ·b̃ (= 2) krili vzemlet bo ta pečat’ g(ospod) a našega is(u)h(rvst)a* CAc 89v / *na oruži tom’ ž̃ (= 8) anj(e)l’ sedêše i p’tica preveli-ka puniza prêdbôlêtaše* CPet 231a.

U makedonskim tekstovima katkad nalazimo tri sinonima za istu pticu, npr.: *pêtlb* / *kurb* / *alektorb*, grč. ἀλέκτωρ (i u *kuroglašenje* / *alektoroglašenje*), *vrabii* ‘vrabac’ grecizam *struthor*, *struthionb* ‘vrabac’ grč. στρουθό.

Treba spomenuti da je u hrvatskim rukopisima očuvan još jedan izraz za istu pticu feniks¹⁸⁵ – *peniče*, i to u ćirilskom *Libru od mnozijekh razloga* iz 1520. godine, fol. 7b (Rešetar 1926).

ZAKLJUČAK

Na temelju pregleda ornitonima u hrvatskom i makedonskom crkvenoslavenskom jeziku možemo zaključiti da je među ovim nazivima najviše slavenskih leksema koji su uglavnom zajednički jednoj i drugoj redakciji. Popis zastupljenih leksema u dvama korpusima omogućava uočavanje sličnosti, ali i specifičnosti karakterističnih za svaku redakciju koje su vjerojatno rezultat različite žanrovske pripadnosti pojedinih rukopisa, ali i govornih utjecaja u mlađim rukopisima. Od stranih slojeva pretežu grecizmi među kojima su neki isti u jednoj i drugoj redakciji, npr.: *arodii*, *orbtigomitra* / *arodii*, *ortigomitra*, dok su romanizmi svojstveni hrvatskoj redakciji, npr.: *strucъ* i *cikoniê*. I hrvatski i makedonski tekstovi imaju i svoj zaseban mlađi leksički sloj nastao pod utjecajem govora pisara ili prevoditelja, npr. u hrvatskim *driliška*, *rebacъ*, a u makedonskim *gъsъka*, *erebica*, *kokošъka*, *kvačъka*.

Potrebno je istaknuti da se u hrvatskoglagoljskom korpusu ne pojavljuju pojedini ornitonimi za prilično poznate ptice, npr.: *guska*,¹⁸⁶ *slavui*, *sokolъ*. Za rodu nije potvrđen slavenski leksem, nego samo romanski *ciconia* i pridjev, grčka posuđenica, *erodievъ*. Za domaće je ptice znatno više naziva očuvano u makedonskim nego u hrvatskoglagoljskim tekstovima: *kokotъ*, *kokotъ kokošarъ*, *kokošъ*, *kurъ*, *petehъ* / *alektorъ*, *gъsъ*, *gъsъka*, *kvačъka*, *kokošъ*, *kokošъka*, *kurъ*, *ležaja*, *pêtlъ*.

Među ovim su nazivima posvjedočeni pojedini leksički slojevi karakteristični za jednu ili drugu redakciju, primjerice moravizmi – *kokotъ* u hrvatskoglagoljskim tekstovima, leksem koji su prvi prevoditelji unijeli u Moravskoj i zamijenili stariji izraz, južnoslavenski *kurъ*, potvrđen i jednoj i u drugoj redakciji: *kurъ* / *kurъ*, *kurę*. Osim toga, u objema je redakcijama očuvana i složenica *kuroglašenje* – leksem koji je *hapaks* jer se u kanonskim

185 Feniks je kao ptica koja ponovno oživljava simbol ustrajnosti i postojanosti (Gabrić-Bagarić 2012: 364).

186 U mlađim su hrvatskoglagoljskim rukopisima koji nisu u korpusu *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* potvrđeni ti nazivi, npr. *guska* u *Kvadreni od dot crekvenih*, iz Boljuna u Istri (1594. – 1660.): *Ne daše desetini Baštijan Ivač, ni brat Petar (...) ni fiti ni pinezi ni vuni ni guski ni grubeći (...), str. 32v* (Badurina 1992).

slavenskim rukopisima pojavljuje samo jednom, i to u *Zografskom evanđelju*. Ornitonomi, premda ograničen leksički sloj, u hrvatskoglegoljskim i makedonskim rukopisima jasno svjedoče o smjerovima kojim su slavenski prijevodi stizali na hrvatsko i makedonsko područje i znatno mogu doprinijeti povijesnoj leksikografiji i leksikologiji dvaju jezika.

Kratice hrvatskoglegoljskih rukopisa

- BrVb₁ – *Prvi vrbnički brevijar*, 13./14. st., Vrbnik, Župni ured.
BrVat₅ – *Peti vatikanski brevijar*, sredina 14. st., Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. *Borg illir. 5*.
BrVat₆ – *Šesti vatikanski brevijar*, sredina 14. st., Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. *Borg illir. 6*.
BrVO – *Brevijar Vida Omišljanina*, 1396. god., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, sign. *Cod. slav. 3*.
BrLab₁ – *Ljubljanski brevijar*, kraj 14. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. *Ms 161*.
BrAc – *Akademijin brevijar*, oko 1384. god., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. *III c 12*.
BrMos – *Moskovski brevijar*, 1442. – 1443., Moskva, Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka, Rumjancevskij muzej, sign. *F. 270, 51/1481*.
BrPm – *Pašmanskij brevijar*, 14./15. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. *III b 10*.
BrN₂ – *Drugi novljanski brevijar*, 1495. god., Novi Vinodolski, Župni ured.
BrBar – *Baromićev brevijar* (tiskan), 1493. god., Mleci (Venecija)
CPar – *Pariški zbornik*, 1375. god., Pariz, Bibliothèque nationale de France, sign. *Slave 73*.
CPet – *Petrisov zbornik*, 1468. god., Zagreb, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, sign. *R 4001*.
CAc – *Zbornik duhovnoga štiva (Antoninov konfesional i drugo)*, kraj 15. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. *IV a 48*.
COxf – *Oxfordski zbornik*, 15. st., Oxford, Bodleian Library, sign. *Ms. Canon. Lit. 414*.
FgNic – *Odlomak zbornika*, 15. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. *Fragm. glag. 32/b-c*.
MVat₄ – *Četvrti vatikanski misal* (najstariji hrvatskoglegoljski misal), početak 14. st., Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. *Borg. illir. 4*.
MNov – *Novakov misal*, 1368. god., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, sign. *Cod. slav. 8*.
MRoč – *Ročki misal*, 1420. god., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, sign. *Cod. slav. 4*.
MLab₁ – *Prvi ljubljanski misal*, 15. st., Ljubljana, Nacionalna in univerzitetna knjižnica, sign. *Ms 162*.
PsLob – *Lobkovicov psaltir*, 1359. god., Prag, Státní knihovna (Lobkovicá knihovna), sign. *XXIII G 67*.
PsPar – *Pariški zbornik*, 14. st., Pariz, Bibliothèque nationale de France, sign. *Slave 11*.
PsFr – *Frašičev psaltir (Psalterium Vindobonense)*, 1463. god., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, sign. *Cod. slav. 77*.
RitSegn – *Senjski ritual*, tiskan s knjižicom *Meštija od dobra umrtija*, Senj 1507. ili 1508. god.

Kratice makedonskih rukopisa:

- Berl – *Berlinski zbornik*, početak 14. st., Berlin, Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, br. 48, Sankt Peterburg, Rossijskaja nacionalna biblioteka, br. 42.

- Bit – *Bitolski triod*, 12. st., Sofija, Bŕlgarska akademija na naukite, br. 38.
- Bon – *Bolonski psaltir*, 13. st. (1230. – 1241.), Bologna, Biblioteca Universitaria di Bologna, 2499, *Ex. Bib. S. Salv.* 583.
- Dbj – *Dobrejšovo evangelie*, 13. st., Sofija, Narodna biblioteka “Kiril i Metodij”, 17; Belgrad, Narodna biblioteka, stara zbirka, br. 214.
- Dbm – *Dobromirovo evangelie*, početak 12. st., Sankt Peterburg, Rossijskaja nacionalnaja biblioteka, *Q. n. I.* 55; Sinaj, Biblioteka manastira “Sv. Katerina”, MS 43/O, MS 7/N, Pariz, Bibliothèque nationale de France, sign. *Slav.* 65.
- Dčn – *Dečanski psaltir*, kraj 13. st., Sankt Peterburg, Rossijskaja nacionalnaja biblioteka, fond Gijferding 17.
- ErMK – *Erminija na Mojso Krstev*, 18. st., Arhiv na Makedonija.
- Grig – *Grigorovičev parimejnik*, 12./13. st., Moskva, Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka, sign. *Grig.* 2 (*M.* 1685).
- Jov – *Makedonsko evangelie na pop Jovan*, 13. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. *III c 1*, zbirka Mih. 33.
- Karp – *Karpinski apostol*, 13. st., Moskva, Gosudarstvennij istoričeskij muzej, Hludova zbirka 28 I 101.
- Krat – *Kratovsko evangelie*, sredina 14. st., Skopje, Nacionalna i univerzitetska biblioteka “Kliment Ohridski”, Ms 20.
- Krn – *Krninski damaskin*, 16. st., Skopje, Institut za makedonski jazik “Krstev Misirkov”, inv. br. 594, Kiev, Biblioteka AN, br. 33.
- Krp – *Karpinsko evangelie*, kraj 13. st., Moskva, Gosudarstvennij istoričeskij muzej, Hludova zbirka sign. 28 I 101.
- Les – *Lesnovski parenezis*, 1353. god., Sofija, Narodna biblioteka “Kiril i Metodij”, br. 297; Sankt Peterburg, Rossijskaja nacionalnaja biblioteka, sign. *F. n. I* 63; Beograd, Nacionalna biblioteka, stara zbirka br. 237.
- Lobk – *Lobkovski parimejnik*, 1294. – 1320. god., Moskva, Gosudarstvennij istoričeskij muzej, Hludova zbirka 142.
- Mkd – *Makedonsko evangelie*, 14./15. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. *III b 7*, zbirka Mihanović 15.
- Orb – *Orbelski triod*, druga polovica 13. st., Sankt Peterburg, Rossijskaja nacionalnaja biblioteka, sign. *F. n. I.* 102, zbirka Verković + Vjaz. *F.* 124/4, Vjaz. *F.* 124/10.
- Ohr – *Ohridski apostol*, kraj 12. st., Moskva, Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka, sign. *Grig.* 13 (*M.* 1695).
- Pog – *Pogodinov psaltir*, 13. st., Sankt Peterburg, Rossijskaja nacionalnaja biblioteka, zbirka Pog. 8.
- Rad – *Radomirovo evangelie*, druga polovica 13. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. *III b 24*, zbirka Mih. 6.
- Rdm – *Radomirov psaltir*, druga polovica 13. st., Sveta Gora (Atos), Zografski manastir, 1d 13; Sankt Peterburg, Rossijskaja nacionalnaja biblioteka, sign. *O n I 11*, zbirka na P. Uspenski.
- Slep – *Slepčenski apostol*, 12. st., Sankt Peterburg, Rossijskaja nacionalnaja biblioteka, sign. *F. n. I.* 101 (130 l.), *F. n. I.* 101a *Sar.*; Biblioteka Akademij nauk sign. 24. 4. 6, *Srezn.* 53; Moskva, Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka, sign. *Grig.* 14 (*M.* 1696); Kiev, CBAN DA/P. 25; Plovdiv, Narodna biblioteka Iv. Vazov, 25/62.
- Sloe – *Sloestički paterik*, početak 14. st., Sofija, Bŕlgarska akademija na naukite, br. 77.
- Stan – *Stanislavov prolog*, 1330. god., Beograd, Arhiv Srpske akademije nauke i umetnosti, br. 53.
- Str – *Strumički apostol*, druga polovica 13. st., Praga, Národní muzeum, sign. *IX E 25*, zbirka P. J. Šafarik.
- Tikv – *Tikveški zbornik*, 16. st., Sofija, Narodna biblioteka “Kiril i Metodij”, br. 677.
- Šaf – Šafarikov triod, prva polovica 13. st., Sankt Peterburg, Rossijskaja nacionalnaja biblioteka, sign. *F. n. I.* 74.
- Vel – *Velesko zborniče*, 16. st., Sofija, Narodna biblioteka “Kiril i Metodij”.

- Vran – *Vranešnički apostol*, 13. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. *III a 48*.
 Vtš – *Vataški minej*, 1453. god., Skopje, Filološki fakultet “Blaže Koneski”, br. 1319.
 Zag – *Zagrebski triod*, prva polovica 13. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. *IV d 107*.

Kratice kanonskih rukopisa:

- Asem – *Asemanijevo evanđelje*, aprakos ili izborno nedjeljno evanđelje, pisano glagoljicom u 11. st. Čuva se u Vatikanskoj knjižnici u Rimu.
 Zogr – *Zografsko evanđelje*, najstarije staroslavensko četveroevanđelje, pisano glagoljicom krajem 10. ili početkom 11. st., čuva se u Sankt Peterburgu u Državnoj javnoj knjižnici Saltykova-Ščedrina.
 Mar – *Marijinsko evanđelje*, četveroevanđelje, pisano glagoljicom u 11. st., najveći dio se čuva u Moskvi u javnoj knjižnici, a dva lista u Beču u Narodnoj knjižnici.
 Supr – *Suprasalski zbornik*, najveći sačuvani staroslavenski kodeks, pisan je ćirilicom u 11. st., najveći se dio rukopisa čuva u Varšavi u Narodnoj knjižnici, a manji u Ljubljani i Sankt Peterburgu.

Kratice biblijskih knjiga:

- Ap – Apokalipsa
 CommPs – Komentar psaltira
 Ct – Kantik
 Dn – Knjige proroka Danijela
 Dt – Ponovljeni zakon
 Ez – Knjiga proroka Ezekiela
 Gn – Knjiga postanka
 Is – Knjiga proroka Izaije
 Job – Knjiga o Jobu
 Jr – Knjiga proroka Jeremije
 L – Evanđelje po Luki
 Lv – Levitski zakonik
 Mc – Evanđelje po Marku
 Mi – Knjiga proroka Miheja
 Mt – Evanđelje po Mateju
 Pr – Mudre izreke
 Ps – Psalmi
 R – Poslanica sv. Pavla Rimljanima
 Tob – Tobija

153

Literatura:

- Antić, Vera. 1986. “Srednovjekovniot ‘Fiziolog’”. *Makedonski folklor* 19/38: 178–189.
 Argirovski, Mito. 2005. “Iminija na životni i na rastenija vo biblijskite tekstovi (makedonska redakcija)”. U *XXXI naučna konferencija na XXXVII meġunaroden seminar za makedonski jazik, literatura i kultura (16–17 avgust 2004)*. Maksim Karanfilovski, ur. Skopje: Univerzitet “Sv. Kiril i Metodij” i Meġunaroden seminar za makedonski jazik, literatura i kultura, 251–266.

- Badurina, Anđelko. 1992. *Boljanski glagoljski rukopisi. Kvaderna od dot crekav boljunskeh. Glagoljski rukopisi 1*. Pazin: Historijski arhiv.
- Badurina, Anđelko. (ur.). 2000. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Barbarić, Vuk Tadija; Martina Horvat; Martina Kramarić i Andrea Radošević. 2016. *Besjede fra Matije Divkovića. Studija i transkripcija*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Bratulić, Josip. 2012. "Grica ili sloboda vjernosti". U *Književna životinja. Kulturni bestijarij II. dio*. Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš, ur. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Institut za etnologiju i folkloristiku, 1029–1047.
- Bratulić, Josip. 2015. *Priče o lijepim stvarima ili Blagdan skromnih darova*. Pula: Histria Croatica.
- Damjanović, Stjepan. 2005. *Staroslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Despodova, Vangelica. 1977. "Leksikata na Dobromirovoto evangelie". *Makedonstika* 1: 5–96.
- Dürriegl, Marija-Ana i Stella Fatović-Ferenčić. 2015. "Medicinska marginalija u molitveniku fra Ivana Čeperića". U *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofsko fakulteta u Zagrebu* 47/1. Hrvoje Gračanin, ur. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagreb, 383–392.
- Dorđević, Tihomir, R. 1958. "Priroda u verovanju i predanju našega naroda". Knj. 2. Srpski etnografski zbornik. Knj. LXXII. Odeljenje društvenih nauka. Život i običaji narodni, knj. 33. Beograd: Izdavačka ustanova Srpske akademije nauka.
- Filipi, Goran. 1994. "Istarska ornitonimija – stratifikacija nazivlja". *Folia Onomastica Croatica* 3: 37–48.
- Filipi Goran. 1996. "Istarska ornitonimija: djetlovke". *Folia Onomastica Croatica* 5: 17–29.
- Finka, Božidar. 1968. *Čakavsko narječje. Der Čakavische dialekt der serbokroatischen Sprache*. Bochum – Ruhr: Universität Bochum.
- Gabrić-Bagarić, Darija. 2012. "Fiore di virtù u životinje." U *Književna životinja. Kulturni bestijarij II. dio*. Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš, ur. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Institut za etnologiju i folkloristiku, 351–371.
- Gjurašin, Stjepan. 1899–1901. *Ptice. Prirodopisne i kulturne crtice*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Hirtz, Miroslav. 1941. *Rječnik narodnih zoologičkih naziva. Ptice (Aves)*. Knj. 2. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Jurišić, Blaž. 1962. "Glagoljski spomenici otoka Vrgade". *Rad JAZU*. Knj. 327. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Lisac, Josip. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing i Tehnička knjiga.
- Lukežić, Iva. 2003. "Čakavsko u štokavskom govoru Imotske krajine". *Čakavska rič* 31: 5–25.
- Makarijaska, Liljana. 2016. "Kon hrvatskata i makedonskata staro/crkovnoslovenska leksikografija". U *Meandrima hrvatskoga glagoljaštva. Zbornik posvećen akademiku Stjepanu Damjanoviću o 70. rođendanu*. Tanja Kušević i Mateo Žagar, ur. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 321–338.
- Makarijaska, Liljana i Šimić, Marinka. 2017. "Zoonimite vo makedonskite i hrvatskite crkovenoslovenski tekstovi". *Kirilometodievistika* 11: 7–50.
- Marti, Roland. 1994. "Problemi na značenieto na slavjanskata leksika ot kirilo-metodievsko vreme". *Palaeobulgarica/Starobŭlgaristika* 18/4: 23–39.
- Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje. Fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Nedeljković, Olga. 1970. "Staroslavenska sinonimika i problemi staroslavenskih jezičnih redakcija". *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 8–9: 4–54.
- Petkanova, Donka. 2000. *Srednovekovna literaturna simbolika*. Sofija: Vreme.
- Radošević, A. 2019. "Simbolika ptica iz knjige prirode u Tikveškom zborniku i glagoljskim Disipulima". *XLV međunarodna naučna konferencija na LI letna škola na međunarodniot seminar za makedonski jazik, literatura i kultura*. Skopje: Univerzitet "Sv. Kiril i Metodij" i Međunaroden seminar za makedonski jazik, literatura i kultura, 231–247.
- RČJHR. 2000. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. sv.1. Biserka Grabar, Zoe Hauptová i František Vaclav Mareš, ur. Zagreb: Staroslavenski institut.

- RCJHR. 2015. *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. sv. 2. Zoe Hauptová i Zdenka Ribarova, ur. Zagreb: Staroslavenski institut.
- RCJMR. 2000.–2018. *Rečnik na crkvenoslavenskiot jazik od makedonska redakcija*. t. 1. Zdenka Ribarova, Liljana Makarijoska, Zdenka Ribarova i Radmila Ugrinova-Skalovska, ur. Skopje: Institut za makedonski jazik "Krste Misirkov."
- Rešetar, Milan. 1926. *Libro od mnozijek razloga. Dubrovački ćirilski zbornik od g. 1520*. Sremski Karlovci: Srpska kraljevska akademija.
- Senc, Stjepan. 1910. *Grčko-hrvatski rječnik za škole*. Zagreb: Naprijed.
- Skok, Petar. 1971.–1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*. 1958.–1997. Praha: Akademie věd České Republiky, Slovanský ústav AV ČR.
- Sveto pismo*. 1990. Skopje: Biblisko združenie na Republika Makedonija.
- Sveto pismo*. 1990: *Sveto pismo na Stariot i Noviot Zavet (Biblija)*. Skopje: Britansko biblisko društvo.
- Šimić, Marinka i Antonija Zaradija Kiš. 2017. "Animalistički leksik u hrvatskoglagoljskom književnom korpusu". *Filologija* 69: 129–174.
- Tresidder, Jack. 2001. *Rečnik na simboli*. Skopje: Tri.
- Trstenjak, Davorin. 1888.–1895. *Ptice*. Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima.
- Voisenet, Jacques. 1994. *Bestiaire chrétien*. Toulouse : Presses Universitaire du Mirail.
- Vražinovski, Tanas. 2006. *Makedonska narodna Biblija*. Skopje: Matica makedonska.
- Vrana, Josip. 1984. "Leksičke varijante staroslavenskog prijevoda Evanđelja, i njihov odnos prema grčkom originalu". *Južnoslovenski filolog* 40: 93–118.
- Zajceva, Svetlana. 1967. "Specifična slovenska leksika u savremenim čakavskim govorima". *Prilozi proučavanju jezika* 3: 69–110.
- Zaradija Kiš, Antonija. 1997. *Knjiga o Jobu u hrvatskoglagoljskoj književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska i Hrvatsko filološko društvo.
- Zaradija Kiš, Antonija. 2007. "Dvostruka predodžba životinja u Jobovu bestijariju: zooleksičke zanimljivosti hrvatskoglagoljske Knjige o Jobu". U *Kulturni bestijarij*. Suzana Marjanić i Antonija Zaradija Kiš, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku i Hrvatska sveučilišna naklada, 23–50.
- Zaradija Kiš, Antonija. 2014. "Est' ptica epopsa: jedan hrvatskoglagoljski egzempl i njegov kulturološki kontekst". *Slovo: časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu* 64: 183–205.
- Zaradija Kiš, Antonija. 2015. "Bestijarijski pabirci u Akademijinim rukopisima HAZU IV a 48 i HAZU III a 15". U *Hrvatsko glagoljaštvo u europskom okružju*. Vesna Badurina Stipčević, Sandra Požar i Franjo Velčić, ur. Zagreb: Staroslavenski institut, 413–446.
- Zaradija Kiš, Antonija. 2019. "Cvêť vsake mudrosti u Tkonskom zborniku: o lunji i zavisti". *Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu* 63: 7–25.
- Zaradija Kiš, Antonija i Marinka Šimić. 2020. *Cvijet kreposti ili o naravi ljudskoj kroz narav životinjsku. Studija. Transliteracija. Faksimil*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku, Staroslavenski institut.

Summary

Ornithonyms in Croatian and Macedonian Church Slavonic texts

The aim of this paper is to examine ornithonyms in the Church Slavonic language of Croatian and Macedonian redaction based on the *Dictionary of the Croatian Redaction of Church Slavonic* and the *Dictionary of the Macedonian Redaction of Church Slavonic*.

On the basis of corpus data, we show that the greatest number of lexemes in both redactions are of Slavic origin, whereas loanwords, i.e. Grecisms and Latinisms, comprise only a small part.

Most of the ornithonyms are attested in biblical texts, and only a small proportion in non-biblical texts. They are particularly interesting and valuable for the historical dictionary of animal-related terms in both Croatian and Macedonian language.

Special attention is given to lexical layers, synonyms and bird symbolism. An overview of ornithonyms enabled us to recognize common features and differences between the two Church Slavonic redactions and could also serve as a basis for future comparison with other Slavic redactions.

Keywords: Croatian Church Slavonic language, Macedonian Church Slavonic language, lexicon, ornithonyms, Grecisms, Latinisms